

Lausunto valtioneuvoston ihmisoikeusselonteosta

VVTDno-2020-437

Valtioneuvoston ihmisoikeusselonteon pääsisältö

1. Millaisia sisällöllisiä asioita selonteossa tulisi näkemyksenne mukaan painottaa?

Yhdenvertaisuuden toteutuminen ja syrjimättömyys tulee huomioida läpileikkaavana teemana eli myös muissa ilmiökokonaisuuksissa kuin erillisessä yhdenvertaisuuden edistämistä koskevassa osiossa.

Kaikissa kokonaisuuksissa keskeisenä tarkastelun ja toimenpiteiden kohteena tulisi olla erityisen haavoittuvassa asemassa ja erityistä tukea tarvitsevien ihmisten ja ryhmien tunnistaminen ja oikeuksien toteutumisen turvaaminen sen sijaan, että arvioitaisiin vain oikeuksien keskimääräistä toteutumista.

Selonteossa tulee huomioida ne keskeiset ja toistuvat kehitystarpeet ja ongelmat, joita kansainväliset ihmisoikeusvalvontaelimet sekä kansalliset laillisuusvalvojat ovat Suomea koskien esittäneet. Selonteossa tulee linjata kehitystoimenpiteitä ja on tunnistettava vastuutahot niiden toimeenpanemiseksi.

2. Muodostavatko selonteon neljä ilmiötä yhdessä toimivan kokonaisuuden? Tulisiko mielestänne jokin ilmiö korvata jollain toisella? Ehdotukset vaihtoehtoisista ilmiöistä pyydetään perustelemaan.

Ehdotettujen ilmiöiden alle istuu kattavasti keskeisiä perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä.

Kokonaisuuden 4. Yhdenvertaisuuden edistäminen tulee käsitellä myös syrjinnän ehkäisemistä. Otsikko voisi olla Yhdenvertaisuuden edistäminen ja syrjimättömyys.

Ulkomaalaisten kuten myös turvapaikanhakijoiden ja paperittomien oikeuksien toteutumiseen Suomessa liittyvät huomiot ja toimintatarpeet on käsiteltävä selonteossa kattavasti, realistisesti ja ongelmiin ratkaisuja esittäen. Näitä teemoja voi luontevasti käsitellä nyt ehdotetuista ilmiökokonaisuuksista esimerkiksi kohdissa 2. ja 4.

Ilmiökokonaisuudet

Kaikkia ilmiöitä on tarkoitus tarkastella kokonaisuutena huomioiden kotimainen, Euroopan unionissa tapahtuva että ulkopoliittinen toiminta. Julkisen vallan toiminnan rinnalla huomioidaan yrityssektorin ja kansalaisyhteiskunnan rooli sekä asiantuntijatyö ihmisoikeuksien alueella.

1) Sääntöpohjainen kansainvälinen yhteistyö ja oikeusvaltiokehitys

Kansainvälistä, sääntöpohjaista järjestelmää sekä ihmisoikeuksien yleismaailmallisuutta on haastettu aiempaa enemmän viime vuosien aikana. Myös Euroopassa ja EU-jäsenmaissa on merkkejä oikeusvaltion keskeisten periaatteiden kyseenalaistamisesta. Suomalainen demokratia nojaa oikeusvaltioon, jossa perustuslaki antaa vahvan suojan jokaisen yksilön perusoikeuksille. Kansainvälisesti Suomi lukeutuu kansainvälisen oikeuden, ihmisoikeuksien universaalisuuden sekä oikeusvaltiokehityksen vahvoihin tukijoihin. Selonteossa on tarkoitus kuvata

sääntöpohjaisen järjestelmän nykytilaa, Suomen toimia kansainvälisen oikeuden ja oikeusvaltion vahvistamiseksi sekä sitä, miten Suomi panee täytäntöön ihmisoikeussopimusten velvoitteita ja saamiaan suosituksia.

3. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Keskeisten oikeusvaltioperiaatteiden kyseenalaistaminen ja niistä poikkeaminen, myös eräissä EU-maissa, muodostavat konkreettisen uhan useiden keskeisten ihmisoikeuksien kuten sanan- ja mielipiteenvapauden sekä yhdenvertaisuusperiaatteen toteutumiselle. Tässä kehityksessä jo ennestään haavoittuvassa asemassa olevien vähemmistöryhmiin kuuluvien henkilöiden oikeuksien toteutuminen on erityisen uhattua. Tämän johdosta tässä ilmiökokonaisuudessa tulisi käsitellä keskeisten oikeuksien toteutumista ja toteutumattomuutta eri vähemmistöryhmien kannalta.

Poliitikkoihin, virkamiehiin, lainkäyttöviranomaisiin sekä toimittajiin kohdistuva lisääntynyt vihapuhe ja niin sanottu maalittaminen on toinen merkittävä uhka oikeusvaltion toiminnan sekä perus- ja ihmisoikeuksien toteutumisen kannalta. Kansallista lainsäädäntöä sekä kansainvälisiä instrumentteja ja yhteistyötä on kehitettävä niin, että tähän demokratian ja oikeusvaltion kannalta hyvin kielteiseen ilmiöön on mahdollista puuttua tehokkaasti.

Suomessa erityisen haavoittuvassa asemassa ovat turvapaikanhakijat. Heidän oikeuksiaan on rajattu 2010-luvulla toistuvasti, kielteisen päätöksen saaneilla on heikko asema ja turvapaikanhakijataustaisten hyväksikäyttö työssä on lisääntynyt viime vuosina. Tämän haavoittuvan ryhmän asema tulee huomioida selonteossa. On tiedostettava, että ulkomaalaistaustaisten pääsyssä oikeuksiin on monenlaisia esteitä, kuten tieto oikeuksista, oikeusturvaan liittyvät kysymykset ja kielimuuri.

Selonteossa tulee huomioida myös Euroopan neuvoston ihmiskaupan vastaisen yleissopimuksen valvontaelimen Gretan huomiot sekä Lanzaroten ja Istanbulin sopimukseen liittyvät muutostarpeet.

Selonteossa tulisi käydä läpi syyt alkuperäiskansojen oikeuksia koskevan ILO 169 -sopimuksen ratifioinnin viipymiselle ja kuvata ratifiointiprosessin nykytilanne.

Tämän kokonaisuuden alla on tarpeen tarkastella myös kansallisia syrjinnän valvonnan rakenteita, niiden toimivuutta ja aukkoja sekä arvioida nykyisten oikeusturvaelinten resursoinnin riittävyttä. Tässä yhteydessä on kiinnitettävä huomiota tutkimusten selvästi osoittamaan syrjinnän aliraportointiin ja sen syihin. Matalankynnyksen oikeusturvaelinten tehokas toiminta ja siihen liittyvä sidosryhmätiedotus oikeusturvakeinoista ja oikeuksista on mahdollistettava muun muassa riittävin resurssein. Ks. myös kohdassa 10. tässä lausunnossa esitetyt huomiot.

4. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimita pyydetään esittämään perusteluineen.

Suomen kansalliset syrjinnän valvontarakenteet ovat pääosin hyvin toimivia. Erityiset oikeusturvaelimet, joille nämä tehtävät on osoitettu, ovat kansainvälisessä vertailussa kuitenkin heikosti resursoituja. Niiden toimivallassa on perusoikeuksien toteutumisen kannalta myös selkeitä puutteita.

Yhdenvertaisuusvaltuutetulla ei ole toimivaltaa puuttua syrjintään työelämässä siitä huolimatta, että työelämä on yhdenvertaisuuden toteutumisen kannalta yksi keskeisimmistä elämäalueista. Yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnalla puuttuu niin ikään mahdollisuus arvioida työelämään liittyviä

tapauksia sekä päättää syrjinnän uhrin näkökulmasta keskeisestä seuraamuksesta eli hyvityksestä. Mikäli Suomi haluaa toimia edelläkävijänä ja esimerkkinä valtiosta, jossa on olemassa uhrin kannalta toimivat ja helposti lähestyttävät vastuutahot, tulisi nämä puutteet korjata. Ilman näitä toimia myöskään syrjinnän aliraportointia ei voida tehokkaasti vähentää. Ks. myös kohdassa 10. tässä lausunnossa esitetyt huomiot.

Vuosien 2015- 2019 aikana Suomessa tehtiin useita lainmuutoksia, joilla heikennettiin ulkomaalaisten oikeuksia ja kavennettiin oikeusturvaa. Myös perheenyhdistämisen edellytyksiä kiristettiin. Oikeusvaltiokehityksen kannalta huolestuttavaa on perus- ja ihmisoikeuksien kaventaminen lainsäädäntötoimilla sekä se, että samaan aikaan laintulkintoja kiristettiin Maahanmuuttovirastossa ilman lainsäädännön muutosta. Edellä mainituista lainsäädännön ja käytännön muutoksista on tehty selvityksiä, joiden pohjalta lainsäädäntöä tulisi muuttaa ja ryhtyä pikaisesti korjaaviin toimenpiteisiin.

Kansallisen perus- ja ihmisoikeustilanteen seurannan läpinäkyvyyden lisäämiseksi tulisi verkkoon saattaa kaikkien helposti saataville säännöllisesti päivitettävää tietoa Suomen saamien ihmisoikeusvalvontaelinten huomioista ja niiden toimeenpanosta.

2) Kestävä kehitys ja ihmisoikeudet

Ihmisoikeudet ovat välttämätön osa kestävän kehityksen toteutumista. YK:n asettamien kestävän kehityksen tavoitteiden (SDGs) toteutumisen oleellinen osa on, että oikeudet toteutuvat myös kaikkein heikoimmassa asemassa olevien osalta (leave no one behind -periaate). Ilmastomuutoksesta uhkaa tulla merkittävin ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja täytäntöönpanoon negatiivisesti vaikuttava tekijä. Selonteossa kuvataan kestävän kehityksen merkitystä ja painotuksia osana hallituksen ihmisoikeuspolitiikkaa.

5. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Suomessa erityisen haavoittuvassa asemassa ovat turvapaikanhakijat ja paperittomat. Heidän oikeuksiaan on rajattu 2010-luvulla toistuvasti, kielteisen päätöksen saaneilla on heikko asema ja turvapaikanhakijataustaisten hyväksikäyttö työssä on lisääntynyt viime vuosina. Tämän haavoittuvan ryhmän asema tulee huomioida ihmisoikeusselonteossa ja tiedostaa, että ulkomaalaistaustaisten pääsyyssä oikeuksiin on monenlaisia esteitä, kuten tieto oikeuksista, oikeusturvaan liittyvät kysymykset ja kielimuuri.

Luonnonvarojen kestävän käytön yhteydessä on huomioitava viranomaisten velvollisuus neuvotella vilpittömässä mielessä alkuperäiskansa saamelaisten kanssa saadakseen heidän vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen (free, prior and informed consent, FPIC) ennen alkuperäiskansan oikeuksiin vaikuttavia toimenpiteitä. Kestävän kehityksen ilmiökokonaisuuteen on syytä sisällyttää katsaus FPIC-periaatteen toteutumisesta Suomessa.

6. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Suomessa vuosina 2015- 2019 toteutettujen ulkomaalaislain tiukennusten osalta lainsäädännöstä poistettiin kokonaan yksi oleskelulupakategoria. Aikaisemmin humanitaarisen suojelun perusteella voitiin myöntää oleskelulupa silloin, jos kansainvälisen suojelun edellytykset eivät aivan täyttyneet, mutta

hakijan ei voitu katsoa palaavan kotimaahansa huonon turvallisuustilanteen tai ympäristökatastrofin vuoksi.

Suomessa on myös konkreettisilla lainsäädäntötoimilla vaikutettu siihen, että paperittomien määrä on kasvanut. Paperittomat ovat erityisen heikossa asemassa yhteiskunnassamme ja selonteossa tulisi koota ne konkreettiset keinot, joilla varmistetaan, ettei lainsäädäntö ja viranomaispäätöksillä aiheuteta paperittomuutta. Näin on tehty mm. kiristämällä mahdollisuuksia tilapäiseen oleskelulupaun. Vastaanottopalveluiden lakkauttaminen on yksi esimerkki lainsäädännön ja käytännön osalta siitä, miten on edelleen vaikeutettu kielteisen päätöksen saaneiden asemaa.

Edellä mainitut heikennykset tulisi arvioida ihmisoikeusselonteossa ja ryhtyä konkreettisiin korjaaviin toimenpiteisiin.

Kokonaisuudessa on syytä esitellä FPIC-periaatteen ja alkuperäiskansa saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen liittyviä kehittämistoimia. Toimien on vastattava oikeuskanslerin antamiin moitteisiin koskien Tenojoen kalastussopimuksen neuvotteluita ja YK:n ihmisoikeuskomitean saamelaiskäräjien vaaliluetteloa koskevaan ratkaisuun.

3) Digitalisaatio, tieto ja ihmisoikeudet

Sähköisten tietoverkkojen merkitys tiedon jakamisessa on lisääntynyt. Palveluja ollaan Suomessakin siirtämässä asteittain verkkopohjaisiksi ja se edellyttää yhdenvertaisuuden turvaamista. Tekoälyn kasvava hyödyntäminen muun muassa viranomaistoiminnassa edellyttää perus- ja ihmisoikeuksien huomioon ottamista. Laajenneet internetyhteydet sekä sosiaalinen media ovat nopeuttaneet paitsi tiedon, myös vääristellyn informaation jakamista. Selonteossa on tarkoituksena käsitellä ihmisoikeuksien roolia digitalisaatiossa sekä oikeutta tietoon sekä kotimaassa että kansainvälisesti.

7. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Yhteiskunnan digitalisoituminen voi sekä lisätä että heikentää yhdenvertaisuuden ja saavutettavuuden toteutumista eri henkilöille ja ryhmille. Riskit yhdenvertaisuuden toteutumiselle ja jopa heikentymiselle liittyvät esimerkiksi ihmisten erilaisiin digitaalisiin, digilaitteiden ja -yhteyksien kustannuksiin ja saatavuuteen, saavutettavuuteen ja esteettömyyteen sekä kielellisiin esteisiin. Digitalisoitumisen myönteisiä mahdollisuuksia sekä riskejä yhdenvertaisuuden toteutumiselle on kuvattu esimerkiksi Liikenne- ja viestintäministeriön koordinoiman Digitaaliset keinot koronaviruskriisin jälkihoidossa - työryhmän väliraportissa.

Selonteossa tulee käsitellä digitalisaatioon liittyviä riskejä yhdenvertaisuudelle – mm. ikääntyneiden, lasten ja vammaisten henkilöiden sekä kielellisten oikeuksien yhdenvertaisen toteutumisen näkökulmasta – ja on tarpeen linjata toimenpiteitä yhdenvertaisuuden turvaamiseksi ja edistämiseksi. Sähköisen tunnistautumisen toteutuminen yhdenvertaisesti kaikille on keskiössä digitalisoitumisen myötä.

Hallitusohjelman mukaan ”Hallitus seuraa tekoälyn käytön vaikutuksia ihmisten yhdenvertaisuuteen. Varmistetaan, ettei tekoälyjärjestelmissä hyödynnetä välittömästi tai välillisesti syrjiviä toimintamalleja.” Tämä tärkeä tavoite tulee näkyä myös selonteossa ja siinä linjattavissa toimenpiteissä. Selonteossa olisi hyvä huomioida esimerkiksi Euroopan neuvoston ministerikomitean uudet kattavat suositukset

algoritmisysteemien ihmisoikeusvaikutuksista (CM/Rec 2020/1, 8.4.2020) sekä aiheelliseksi arvioiduin osin esittää suunnitelma suosituksien toimeenpanosta.

Selonteossa tulee korostaa yhdenvertaisuuslakiin perustuvia viranomaisten, työnantajien ja koulutuksen järjestäjien velvoitteita edistää yhdenvertaisuutta, joka koskee myös digitalisaatiota. Tekoälyn ja algoritmisysteemien hyödyntämisen osalta on toteutettava kattavasti velvollisuutta edistää yhdenvertaisuutta, mikä ei tyhjenny vain velvollisuuteen ehkäistä syrjintää. Edistämismittavien on tehtävä jo ennen tekoäly-/algoritmisysteemien hyödyntämistä, niiden suunnittelu- ja kehittämissivaiheessa, riittävä yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi syrjinnän ehkäisemiseksi sekä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Aiheesta tulisi kouluttaa viranomaisia.

Digitalisaation ja tekoälyn hyödyntämisen tulee nojautua nykyistä enemmän siihen, miten niiden käytöllä ja kehittämisellä pystytään edistämään yhdenvertaisuuden toteutumista ja eri ryhmien inklusiota yhteiskunnan eri toimintoihin. Tämän näkökulman tulee olla perustana kaikessa julkisen hallinnon digitalisaatiokehityksessä, mikä olisi hyödyllistä tuoda esille selonteossa.

8. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Selonteossa tulee käsitellä digitalisaatioon liittyviä riskejä yhdenvertaisuudelle sekä linjata toimenpiteitä yhdenvertaisuuden turvaamiseksi ja edistämiseksi. Ks. myös yllä kohdassa 7. esitetyt huomiot.

Hallitusohjelman mukaan ”Hallitus seuraa tekoälyn käytön vaikutuksia ihmisten yhdenvertaisuuteen. Varmistetaan, ettei tekoälyjärjestelmissä hyödynnetä välittömästi tai välillisesti syrjiviä toimintamalleja.” Tämä tärkeä tavoite tulee näkyä myös selonteossa ja siinä linjattavissa toimenpiteissä. Selonteossa tulisi huomioida esimerkiksi Euroopan neuvoston ministerikomitean uudet kattavat suositukset algoritmisysteemien ihmisoikeusvaikutuksista (CM/Rec 2020/1, 8.4.2020) sekä aiheelliseksi arvioiduin osin esittää suunnitelma suosituksien toimeenpanosta.

Selonteossa tulee korostaa yhdenvertaisuuslakiin perustuva viranomaisten, työnantajien ja koulutuksen järjestäjien velvoitetta edistää yhdenvertaisuutta, mikä koskee myös digitalisaatiota ja tekoälyn ja algoritmien hyödyntämistä. Edistämismittavien on tehtävä jo ennen tekoäly-/algoritmisysteemien hyödyntämistä, niiden suunnitteluvaiheessa, riittävä yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi syrjinnän ehkäisemiseksi sekä yhdenvertaisuuden edistämiseksi. Tästä tulisi tarjota koulutusta viranomaisille.

4) Yhdenvertaisuuden edistäminen

Yhdenvertaisuus ja tasa-arvo ovat keskeisiä periaatteita hallitusohjelman toimeenpanossa. Kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassaan Suomi painottaa naisten ja tyttöjen sekä muiden syrjinnän kohteeksi laajimmin joutuvien väestöryhmien oikeuksia. Suomi on saanut eurooppalaisilta ja YK:n ihmisoikeusvalvontaelimiltä suosituksia yhdenvertaisuuden vahvistamiseksi. Selonteossa on tarkoitus käsitellä niitä toimia, joilla hallitus tulee edistämään yhdenvertaisuuden toteutumista Suomessa sekä syrjimättömyyden vahvistamiseen tähtääviä toimia Suomen EU- ja ulkopolitiikassa.

9. Minkälaisia perus- ja ihmisoikeuskysymyksiä/teemoja tulisi käsitellä tämän ilmiökokonaisuuden alla?

Kokonaisuuden käsittelyssä tulee huomioida sekä yhdenvertaisuuden edistämiseen että syrjinnän ehkäisemiseen liittyviä kysymyksiä. Parhailaan laadittavat yhdenvertaisuuteen ja syrjinnän ehkäisemiseen liittyvät ohjelmat, kuten kansallinen perus- ja ihmisoikeusohjelma, rasismien vastainen ja hyvien väestösuhteiden ohjelma, kansallinen vammaisyleissopimuksen toimeenpano-ohjelma sekä kansalliskielistrategia on tarpeen huomioida tässä.

Suomen saamiin kansainvälisen tason suosituksiin ja laillisuusvalvojen huomioihin sekä tutkimuksiin nojaten selonteossa tulisi esittää yleiskuvaus eri syrjinnän vaarassa olevien ryhmien tilanteesta, keskeiset tietopuutteet tilannekuvan hahmottamiseksi sekä käynnissä olevat keskeiset toimenpiteet syrjintään puuttumiseksi sekä yhdenvertaisuuden edistämiseksi.

Syrjinnän valvontaelinten lisäresursointitarpeita koskevat Suomen saamat huomiot tulee myös ottaa tarkasteluun ja esittää linjauksia näihin vastaamiseksi (Ks. myös tässä lausunnossa kohdissa 4. sekä 10. esitetyt seikat).

Yhdenvertaisuusvaltuutetun näkemyksiä Suomen toimintatarpeista on käsitelty muun muassa eduskunnalle vuonna 2018 valtuutetun antamassa raportissa (<https://www.syrjinta.fi/eduskuntakertomus>). Raportissa korostettiin esimerkiksi tarpeita puuttua kiristyneeseen asenneilmapiiriin ja vihapuheeseen sekä esitettiin huomioita esimerkiksi moniperustaisesta syrjinnästä, romanivähemmistön, seksuaalivähemmistöjen ja vammaisten henkilöiden yhdenvertaisten oikeuksien toteutumisen puutteista ja edistämistarpeista.

Rasismien yleisyys, sen moninaiset muodot mukaan lukien rakenteellinen syrjintä sekä sen vakavat vaikutukset tulee olla keskeinen selonteossa käsiteltävä aihe. Selontekoon tulee koota rasismien vastaisia toimintatarpeita Suomessa, huomioiden samanaikaisesti laadittava rasismien vastainen ohjelma. Rasismien hyvin kokonaisvaltaisista vaikutuksista rasismia ja syrjintää kokevien ihmisten elämään kertoo valtuutetun kesäkuussa 2020 julkaisema Selvitys afrikkalaistaustaisten suomalaisten koskemasta syrjinnästä (<https://www.syrjinta.fi/-/yhdenvertaisuusvaltuutetun-selvitys-afrikkalaistaustaisille-suomalaisille-rasismi-ja-syrjinta-ovat-arkipaivaa>). Selvityksen suosituksissa korostetaan muun muassa yhdenvertaisuuden edistämismittareiden keskeistä roolia tehokkaiden toimien varmistamisessa, kuten myös konkreettisten arviointien perustuvien yhdenvertaisuussuunnitelmien laatimista.

Vammaisten henkilöiden oikeuksia koskeva yleissopimus ratifioitiin kesällä 2016, mutta sen täytäntöönpanossa on Suomessa yhä suuria puutteita. Vuoden 2014 selontekoon koottiin kansainvälisesti ja kansallisesti merkittäviä esimerkkialueita, joissa uudet sopimusmääräykset, kansainväliset suositukset tai kansainvälinen ihmisoikeuspoliittinen keskustelu ja päätöksenteko ohjasivat uudella tavalla kansallista perus- ja ihmisoikeustoimintaa (s. 63). Neljästä esimerkkialueesta yksi koski vammaisten henkilöiden oikeuksien turvaamista. Vuoden 2014 selonteon kehittämissuunnitelmat (s.75) vammaisuuden osalta ovat yhä ajankohtaisia ja niitä tulisi käsitellä selonteossa.

Yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnin toteutumista ja sen keskeisyyttä kaikessa toiminnassa, mukaan lukien lainsäädännön valmistelu, päätöksenteko, resurssien kohdentaminen sekä toimeenpanon arviointi, tulisi käsitellä selonteossa. Aihe on erityisen tärkeä huomioiden, että kansainvälisistä megatrendeistä ja erityisesti Suomesta koskevista keskeisistä kehitystrendeistä (esimerkiksi eriarvoistuminen, väestön ikääntyminen ja monimuotoistuminen sekä digitalisaatio) lähes kaikki vaikuttavat erittäin vahvasti yhdenvertaisuuden toteutumiseen.

Edellä tässä lausunnossa on tuotu esille ulkomaalaisten oikeuksia heikentäviä lainsäädäntömuutoksia. Lapset turvapaikanhakijoina ovat erityisen haavoittuvassa asemassa. Yhdenvertaisuusvaltuutettu julkaisi maaliskuussa 2020 selvityksen kansainvälistä suojelua saaneiden alaikäisten perheen yhdistämisestä. Selvityksen johtopäätösten perusteella lapsen etu väistyy helposti perheen yhdistämisessä ja lasten

perustavaa laatua olevat oikeudet eivät aina toteudu. Valtuutettu antoi useita suosituksia tilanteen korjaamiseksi.

10. Minkälaisia konkreettisia kehittämistoimia tämän ilmiökokonaisuuden tulisi mielestänne sisältää? Ehdotukset konkreettisista toimista pyydetään esittämään perusteluineen.

Syrjinnän uhrien oikeussuojan parantamiseksi hallitusohjelmassa on sovittu yhdenvertaisuuslain osittaisuudistuksesta. Uudistuksen lähtökohdaksi tulisi ottaa keskeisen valvontaelimen yhdenvertaisuusvaltuutetun vuonna 2018 eduskuntakertomuksessaan esittämät huomiot nykylainsäädännön puutteista (<https://www.syrjinta.fi/eduskuntakertomus>). Kertomuksessaan valtuutettu toteaa muun muassa, että Suomi poikkeaa muista eurooppalaisista maista siinä, ettei yhdenvertaisuutta edistävällä valtuutetulla ole oikeutta puuttua syrjintään työelämässä.

Erityistä huomiota tulisi myös kiinnittää Euroopan neuvoston yhteydessä toimivan Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastaisen komission (ECRI) 5. raportissaan (2019) Suomelle tekemiin suosituksiin rasismin ja suvaitsemattomuuden torjumiseksi. ECRI suosittelee muun muassa yhdenvertaisuusvaltuutetun ja yhdenvertaisuus- ja tasa-arvolautakunnan resurssien huomattavaa lisäämistä sekä molempien viranomaisten toimivallan muuttamista siten, että niihin sisältyisi oikeus tutkia yksittäisiä työelämän syrjintää koskevia yhteydenottoja.

Selonteossa tulisi kiinnittää huomioita toimiin, joilla varmistetaan tehokkaiden ja päivitettyjen yhdenvertaisuussuunnitelmien laatiminen ja toimeenpano ministeriöissä, virastoissa sekä muissakin yhdenvertaisuuslain mukaan suunnitteluelvoitetuissa tahoissa. Ministeriöiden tulee valvoa ja tukea nykyistä tehokkaammin yhdenvertaisuuden edistämismääräyksen ja siihen liittyvän suunnitteluelvoitteen noudattamista hallinnon aloillaan,

Yhdenvertaisuudesta ja syrjimättömyydestä tarvitaan eri yhteiskunnan sektoreilla mukaan lukien virkamieskunnassa lisäkoulutusta. Esimerkiksi syrjinnän ja yhdenvertaisuuden käsitteet ymmärretään hyvin usein vielä väärin eikä ole riittävää tietoisuutta siitä, mitä välillinen syrjintä sekä velvollisuus kohtuullisiin mukautuksiin tarkoittavat.

Yhdenvertaisuusvaikutusten arviointi on tärkeä tekijä yhdenvertaisuuden edistämiseksi ja toteuttamiseksi. Keskeinen merkitys on esimerkiksi lainvalmisteluohjeiden sisällöllä. Nykyiset ohjeet (Säädösehdotusten vaikutustenarviointi: Ohjeet, OM 2007) ovat yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnin osalta suppeat ja ohjeita tulisi päivittää.

Ks. myös muut yllä kohdassa 9. tässä lausunnossa esitetyt huomiot ja ehdotukset.

Selontekoon sisällytettävien kehittämistoimien sisällössä on huomioitava parhaillaan laadittavat yhdenvertaisuuteen ja syrjinnän ehkäisemiseen liittyvät ohjelmat kuten kansallinen perus- ja ihmisoikeusohjelma, rasismin vastainen ja hyvien väestösuhteiden ohjelma, kansallinen vammaisyleissopimuksen toimeenpano-ohjelma sekä kansalliskielistrategia.

11. Millaisia vaikutuksia mielestänne koronaviruspandemialla ja siihen liittyvillä toimenpiteillä on perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen?

Kriisiaikaan sisältyy riski siitä, että heikossa asemassa olevat ihmiset joutuvat yhä turvattomampaan asemaan. Näin myös koronakriisin aikana.

Vierailukiellot vammaisten ihmisten asumisyksiköissä ja ikääntyneiden hoivakodeissa ovat varmasti aiheuttaneet monille surua, mutta myös pelkoa sekä oikeuksien toteutumattomuutta. Uusien

toimintatapojen edessä tulisi aina pohtia toiminnan yhdenvertaisuusvaikutukset ja punnita suhteellisuusperiaatteen mukaisesti eri vaihtojen vaikutuksia muiden ohella vammaisiin ihmisiin. Päättäjien ja lainsäätäjien tulee saada lisää tietoa vammaisuudesta. Esimerkiksi vammaisten ihmisten tehohoidon rajoitukset sairaanhoidossa ja rajoitukset asumisyksiköissä tulee pitää agendalla, ja niiden merkitys tulee sisäistää. Erityisesti kriisin aikana, mutta muutoinkin, tulisi tietoa saada monikanavaisuuteen perustuen saavutettavasti. Viittomakielen tulkauksen tulee olla itsestäänselvyys viestinnässä.

Koronavirusepidemia saattaa entisestään kiristää tiukentuneita asenteita ja ennakkoluuloja sekä syrjivää profilointia maahanmuuttajataustaisia ja etnisiä vähemmistöjä kohtaan.

Valtioneuvoston julkaisuissa Hyvinvoinnin ja tasa-arvon vahvistaminen koronakriisin aikana ja sen jälkeen (2020:19) sekä Lasten ja nuorten hyvinvointi koronakriisin jälkihoidossa (2020:21) on kuvattu hyvin koronan aiheuttamia haasteita sekä akuutteja ja jatkuvia pidemmän ajan edistämistoimien tarpeita erityisen haavoittuvassa asemassa ja syrjinnän vaarassa olevien ryhmien näkökulmasta.

12. Muut huomionne selonteon valmisteluun liittyen

Yhdenvertaisuusvaltuutettu korostaa, että syrjinnän vaarassa olevien ryhmien sekä eri väestöryhmiä edustavien tahojen tähän lausuntopyyntöön ja muutoin esittämät tiedot ja näkemykset toimintatarpeista on huomioitava tarkasti selonteon teemoja ja kehittämistoimia valitessa.